

РОЗДІЛ ІІІ. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

УДК 94 (477) : 726.7

Н.В. Кука

РУКОПИСНЕ ЄВАНГЕЛІЄ ПЕТРА КОНАШЕВИЧА САГАЙДАЧНОГО КІНЦЯ XV – ПОЧАТКУ XVI СТ.

Дана стаття – спроба знайти обґрунтування припущенню про передачу рукописного Євангелія кінця XV – початку XVI століття до Свято-Успенської церкви в Чигирині Петром Конашевичем Сагайдачним.

Ключові слова: рукописне Євангеліє кінця XV – початку XVI ст., Свято-Успенська церква, Петро Конашевич Сагайдачний.

Перенасичений знаковими історичними подіями Чигиринський край не може похвалитися наявністю великої кількості достовірних історичних джерел козацької доби – переважна більшість їх була втрачена під час другого чигиринського походу турецько-татарського війська та в подальші часи. Особливо гостро непоправність втрат відчувається, коли мова заходить про сакральні пам'ятки. На сьогодні ми достеменно не можемо сказати, скільки храмів було в Чигирині напередодні визвольних змагань під проводом Богдана Хмельницького, а тим більше, як вони виглядали та які раритети зберігали за своїми стінами. Тому навіть побіжні відомості щодо православних святинь міста становлять виняткову інформаційну цінність.

Саме такою вважаємо згадку про рукописне Євангеліє з церкви в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці [1, 235-240], яка є, насамперед, одним із найперших підтверджень існування храму в першій чверті XVII ст.

В XXIII-му числі часопису «Киевская старина» за 1891 р. О. Лазаревський помістив повідомлення, де, посилаючись на інше видання «Киевлянинь» за 1890 р., наводить цікаві відомості про манускрипт, який певний час зберігався в чигиринському храмі [2, 58-60].

Виявленою незадовго до часу появи публікації в книгосховищі, заснованому при Олександрівському братстві Володимирської губернії (на Клязьмі). Найбільшу цінність для пошанувачів старовини, на думку автора повідомлення, «некогого г-на Г-ского» [2, 58], становить вкладний підпис на аркушах, що належить гетьману Петру Конашевичу Сагайдачному.

Рукописне четвероєвангеліє написане на папері гарним уставом на 402 аркушах. Палітурка обкладена оксамитом темно-зеленого кольору.

На верхній кришці палітурки по кутках чотири євангелісти, посередині – розп'яття – срібні,

позолочені, південно-російської роботи початку XVII ст. (походження описаного оздоблення пояснює дарчий напис на аркушах 119-121. – Н.К.). Застібки втрачені. Проте чотири «жуки» з іншого боку, виготовлені з червоної міді, збереглися.

Письмо рукопису виконане ретельно, гарно; прикрас у вигляді заставок, малюнків немає, окрім чотирьох великих ініціальних літер, вималюваних кіновар'ю.

Хоча вихідний лист не зберігся, проте, зважаючи на особливості почерку та інші ознаки, манускрипт можна продатувати кінцем XV – початком XVI ст. На папері наявне фабричне клеймо «вепр» [2, 58].

Місце та час написання залишаються нез'ясованими, однак за приписками, що знаходяться на сторінках раритету, можна відродити цікаві сторінки його легенди.

Історію Євангелія розпочинає перший запис, що знаходиться на 13-22 аркушах, виконаний півустановом. Він датується 25 березня 1566 р. У ньому говориться, що Михайло Сичов заповідає передати святиню із Свенського монастиря в Богородицьку церкву Києво-Печерської лаври. В дарчому написі проглядаються деталі, що дають змогу суттєво доповнити картину декору книги: вказано на оклад з чорного оксамиту, «срібні позолочені застібки і цвяхи срібні» [2, 59].

Про подальшу долю Євангелія можна дізнатися з недбало виконаного скорописом XVI ст. наступного вкладного напису, що знаходиться на аркушах 1-41: «року 1582 Істома Уколов був у литовському місті Пропойску і купив євангеліє у литовських людей у черкас, а взяли це євангеліє литовські люди в Успенському Свенському монастирі...» [2, 59].

Як бачимо, книга так і не потрапила до Києво-Печерського монастиря, натомість опинилася в руках козаків.

Після смерті Істоми Уколова в 1690 р. його удова Анна передала книгу до Успенської церкви Стародубського монастиря. Як склалася подальша доля святині, залишається таємницею. Проте найбільше нас зацікавив передостанній напис на аркушах 119-121, виконаний каліграфічним почерком: «Це євангеліє оправив сріблом булатним Конашевич козак війська запорозького за відпущення гріхів своїх і за батька свого Конаша і за матір свою Полагію до храму Пресвятої Богородиці Чигиринської» [2, 59].

О. Лазаревський не погоджується з автором повідомлення, який вважає, що напис належить гетьману Петру Конашевичу Сагайдачному, мотивуючи це відсутністю слова «гетьман». Проте декілька здавалося б випадкових збігів дозволяють нам не погодитися з таким категоричним

запереченням. Насамперед хоча б тому, що в «Поминанії» кінця XVI – першої половини XVII ст. в поминальному роду гетьмана Сагайдачного вказуються імена Конон (народна форма його Конаш) – батька та Палагеї – матері. Звичайний збіг (батьків невідомого козака Конашевича звали так само, як і батьків гетьмана Сагайдачного) чи дарчий напис виконаний все ж таки рукою останнього?

Напис зроблений бездоганим каліграфічним почерком. Як відомо, майбутній гетьман отримав блискучу освіту в Острозькій школі, яку навряд чи зміг би на той час закінчити простий козак.

Насамкінець досить вагомим аргументом виступає особливе відношення гетьмана Війська Запорозького Сагайдачного до порубіжних чигиринських земель, адже саме завдяки його універсалам стало можливим як юридичне, так і економічне відродження Свято-Троїцького Мотронинського монастиря, спустошеного монголо-татарською навалою в XIII ст. [3, 264]. Не виключено, що гетьман особисто відвідував обитель та інші православні святині Чигирини і його околиць, зазвичай щедро обдаровуючи храми. Можливо тоді він й подарував одній з найстаріших церков Чигирини – Свято-Успенській дане Євангеліє. Пролити світло на таємницю дарчого напису допомогло б співставлення його зі зразком почерку Петра Сагайдачного, який зберігся до наших днів. Проте зробити це поки що неможливо, тому що на сьогодні невідомо, де зараз перебуває манускрипт (якщо він взагалі існує).

Останній напис повідомляє, що в XVIII ст. Євангеліє було вивезене з Чигирини капітаном петербурзького кавалерійського полку Іваном Боретинським і передане в Богородицьку церкву, місцезнаходження якої не вказане. Протягом деякого часу манускрипт передавався в кілька храмів, аж доки не потрапив до села Карачова Муромського повіту Володимирської губернії. Пізніше він був переданий до книгоховища Олександрівського братства. Необхідно продовжити пошуки подальших відомостей про Євангеліє насамперед в каталогах та історичних джерелах.

Посилання

1. Кукса Н. Церква в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці церква в Чигирині / Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні». – Вип. 14. – К., 2005. – С. 235-240.

2. Лазаревский А.М. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – К. : тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1892. – Т. 1. – 130 с.

3. Нестеренко В. Запорозьке козацтво та монастирі Черкаського краю (за фондовою колекцією) – / Заповідна Хортиця. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці». Спеціальний випуск. – Запоріжжя, 2010. – С. 264.

Кукса Н.В. Рукописное Евангелие конца XV – начала XVI века Петра Конашевича Сагайдачного

Данная статья – попытка найти обоснование

предположению о передаче рукописного Евангелие конца XV – начала XVI века в Свято-Успенскую церковь в Чигирине Петром Конашевичем Сагайдачным.

Ключевые слова: рукописное Евангелие конца XV – начала XVI века, Свято-Успенская церковь, Петр Конашевич Сагайдачный.

Kuksa N.V. Handwritten gospel of the end of the XV th – beginning of the XVI-th century of Petro Konashevich Sahaidachnyi

This article is an attempt to find a ground to supposition about a transmission handwritten gospel of the XV-th – beginning of the XVI-th century to the Saint-Assumption church in Chyhyryn by Petro Konashevych Sahaidachnyi.

Key words: handwritten gospel of the XV-th – beginning of the XVI-th century, Saint-Assumption church, Petro Konashevych Sahaidachnyi.

09.04.2012 р.

УДК 94(438)»15/16»:32.019.51:327

В.М. Пилипенко

АНТИТУРЕЦЬКА ЛІГА У ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ СЕРЕДИНИ XVI – СЕРЕДИНИ XVII СТ.: PRO ET CONTRA

Стаття присвячена антиосманській агітації у Речі Посполитій середини XVI – середини XVII ст. Боротьба проти турків-османів була однією з головних проблем Польсько-Литовської держави на міжнародній арені. В цей час в Європі Габсбурги черговий раз намагалися сформувати Священну Лігу для спільної війни проти Стамбулу, а в Польщі була розгорнута широка пропагандистська кампанія, яка мала на меті переконати шляхту в доцільності приєднання до Ліги. Політична публіцистика стала ареною цієї пропаганди.

Ключові слова: Річ Посполита, політична публіцистика, пропаганда, Священна Ліга, війна.

У XVI – XVII ст. у європейських державах набув значної популярності жанр антитурецької літератури, автори якої закликали монархів до активної протидії постійно зростаючій могутності ворога. Польські дослідники звернули увагу на літературу антиосманського характеру ще у XIX ст. Тоді ж побачило світ одне з перших досліджень польської політичної літератури «Pisarze polityczni XVI wieku» Ст. Тарновського, яке й досі залишається актуальним. В минулому столітті інтерес до політичної літератури в польській історіографії постійно зростає. Як до джерела для дослідження історичної свідомості та історії понять і уявлень, до антиосманських текстів звертались Я. Тазбір, К. Баквіс, Т. Хинчевська-Хеннель та інші. Вітчизняні історики досліджували польську політичну літературу в контексті вивчення еволюції козацького стану та можливої адміністративно-територіальної реформи українських земель задля ефективнішої